

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻՐ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2013

1954

≡ ՅՈՒՆՈՒԱՐ ≡

ԹԻԻ 1

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՄԻ ԱՔՈՌԸ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Կրթական. — Երուսաղէմի Միաբանութեան աւագ պարտականութիւնը անտարակոյս, Ս. Տեղեաց պահպանութիւնն է եղած դարերէ ի վեր, ու ի պատիւ Աթոսը պահպանող հոգևոր այդ փաղանգին՝ պէտք է ըսել թէ անոնք այդ զործը կատարած են հրաշալիին մօտեցող անձնութեամբ մը: Հայ ժողովուրդին համար հնար չէ ուրանալ այս պարագան, ինչպէս հնար չէ անտարբերութեամբ վերաբերուիլ եղբրական անցեալի մը նաւարեկութիւններէն հրաշքներով ազատած եկեղեցական ու ազգային այս Հաստատութեան հանդէպ, որ Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութեան կողմէն այնքան զուրկուրանքներով պահուեցաւ և կը շարունակէ պահուիլ:

Մեր նախորդ Խմբագրականով, ընդհանուր տեսութեան մը մէջ, եզրակացուցինք անհրաժեշտը, ու պէտք չենք տեսներ մի առ մի թուելու ողորումի և զոհողութեանց այն բազմաթիւ սխրագործութիւնները, որոնք Երուսաղէմի Աթոսին Միաբանութեանը եղան և կը շարունակեն ըլլալ: Մեզ կանխող սերունդներու և մեր զործը արդէն փաստերու չեն կարօտիք, զերագոյն փաստը անոր այժմու գոյութիւնն է ինքնին, հրաշքի մը համահաւասար: Այդ հրաշքը դարերէ ի վեր կատարուեր է արդէն այս նուիրական յարկին մէջ: Հրաշք մը չէ՞ միթէ զարմանալի այն իրողութիւնը, որով իր ճակատագրին դէմ ամէն օր մաքառեր է նուիրեալներու խումբը այս Հաստատութեան, ի հեճուկս բոլոր դժուարութեանց, պահել ջանալով սակայն հոս, Վշտին սրբութիւնը և Յօյսին գօրութիւնը խորհրդանշող այս երկրին մէջ, իր դերն ու գիրքը հաւատար զծի վրայ՝ աշխարհի ամենէն հզօր ու յոռաջագէմ ազգերու և եկեղեցիներու կարգին:

Ի մտի պէտք է ունենալ թէ Հայ ժողովուրդը յանձին Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութեան, դարերէ ի վեր հաւասար զիրք և իրաւունք կրցեր է ունենալ, չորս հարիւր միլիոն Լատին Եկեղեցիին և երկու հարիւր միլիոն Օրթոտոքսներու կարգին, ու կը շարունակէ իր այդ զիրքը, նոյն կորովով և նախանձախնդրութեամբ, հակառակ ժամանակներու շարիքին և բազմազիմի դժուարութիւններու: Ս. Քաղաքը եկող ամէն Հայ ուխտաւոր կամ այցելու ինքզինքը մեծապէս միխթարուած և հպարտ կը զգայ, և այս շնորհիւ ուշազրու այն զիրքին՝ զոր իր ազգն ու անոր հոգևոր իշխանութիւնը, — ամենուրեք այնքան նուազած ու վերջոտանուած ամէն տեսակէտով — կը պահեն տակաւին հոս: Ու անոնք բոլորը լայնցած շունչով կը վերադառնան իրենց տեղերը, համոզուած՝ թէ դարերէ ի վեր հոս հսկող հոգևոր զինուորութեան մը ջանքերով է որ մշտապէս կանգուն մնացած է քրիստոնէական կրօնքի և ազգային կեանքի այս Տունը, զոր նախնիք թողուցած են մեզի իբրև սուրբ ժառանգութիւն:

Ս. Տեղեաց պահապանի պարտաւորութիւններով միայն չէ բաւականացած սակայն Երուսաղէմի Միաբանութիւնը, թէև այդ գործը ինքնին պիտի բաւէր որ ան լիովին կատարած ըլլար իր պարտականութիւնը. անիկա դարերու ընթացքին, պայմաններու ներած չափով, կատարած է նոյնպէս կրթական ու մշակութային գործ մը, ազգին հոգևոր ու մտաւորական կեանքին բերելով իր նպաստը:

Երուսաղէմ միշտ ունեցած է իր հոգևոր սաղրանոցը, իր ժառանգաւորացը, որ Հաստատութեան տուած է զէթ կէսը իր Միաբանութեան անդամներուն, միւս կէսն ալ ինքնին զոյանալով յետոյ դուրսէն եկած ինքնուս անձերու կամ եպիսկոպոսներու մօտ փոքրաւորութեամբ հասածներու միջոցաւ: Երկու կերպերով ալ հասած վանականները ունեցած են իրենց օգուտն ու արգասիքը թէ՛ վանքին մէջ և թէ շատ յաճախ վանքէն դուրս ժողովրդական ծառայութեանց մէջ: Յիշատակութեան արժանի է մասնաւորապէս վերջին հարիւրամեակի ընթացքին, Եսայի Պատրիարքի օրով, Մելքիսեղեկեան շրջանը, որ ունեցած է կրթական շատ զոհացուցիչ վիճակ մը: Այդ վիճակը աւելի կամ նուազ արդիւնաւորութեամբ շարունակուած է նաև յետոյ, Յարութիւն պատրիարք Վեհապետեանի օրով, որ սակայն առաջին Համաշխարհային Պատերազմին և մեր ազգային ալէտին հետևանքով պիտի դադրէր ժամանակուան մը համար:

Դուրեան կրթանուէր պատրիարքի զահակալութենէն անմիջապէս վերջ, ձեռնարկներ եղան դպրոցական և կրթական գործի վերակենցաղման: Դուրեան Սրբազանը Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը ստանձնած էր առաւելապէս կատարելու համար «Սուրբ վրէժխնդրութեան մը գործը», ինչպէս ինք սովոր էր ըսել: Այդ նուիրական վրիժաւորութիւնը ուրիշ բան չէր բայց եթէ լեցնել տեղը Արմաշի իր մտքի գաւակներուն, որոնք իբրև մեր օրերու Դևոնդեանք, ինկան իրենց հաւատքի ճամբուն վրայ: Ըստ իրեն, Հայ Երուսաղէմը լաւագոյնս ծառայած կ'ըլլար ազգին և Եկեղեցիին, եթէ կարենար կրթական բեղուն կեանք մը և իմացական մակարդակ մը ստեղծել: Յիրաւի Սիոնի բարձունքին վրայ, ուր Աստուծոյ տապանակը հանգչէր էր դարերով, միակ կայանն էր ուր կարելի պիտի ըլլար վերականգնել կրթական ու մշակութային այդ գործը: Յետոյ պէտք է նշել թէ անհամեմատօրէն զերազանց էին հոս յարմարութիւնները և պայման-

ները, քան Արմաշի և կամ սփիւռքի որևէ կեդրոնի մէջ: Որովհետև Ս. Յակոբեանց Հաստատութիւնը նախ իբրև՝ կայք և տեղ, միջազգային կրօնական ուսանի մը մէջ, յետոյ սասուածաշնչական և եկեղեցական ուսմանց մշակման տեսակէտով, Սիոնի բարձունքին վրայ դարերով անասան նստած այդ Հաստատութեան մէջ կայ ու կը մնայ պատկառելի ճոխութիւն մը ձեռագիր և տպագիր ազգային և օտար զիրքերու, տակաւին հոգևոր կեանքի միսթիք նուիրականութիւնը, զոր կուտայ ամէն հայու սրտին ոչ միայն Տնօրինական Ս. Տեղեաց խորհուրդը, այլ նաև վանքին բազմադարեան և ազգային սրբութեանց զգացումը: այս բոլորը կը ստեղծէին հոգեպարար մթնոլորտ մը և դաշտ մը եկեղեցական դաստիարակութեան զործին համար:

Շուտով Պաղեստինի զանազան անկիւններէն, Լիբանանէն և Սիւրիայէն հաւաքուեցան աշակերտներ և կազմուեցան դասարանները ժառանգաւորաց վարժարանին: Յաջորդ տարիներուն կազմուեցան ուրիշ երկու դասարաններ ևս, որոնց մէկուն ամբողջ շրջանի ծախքը ստանձնեց Պատրիկ Կիւլպէնկեան, ամերիկաբնակ պատուական ազգասէրը, ազգային ու եկեղեցական աւանդութեանց և սրբութեանց զգացումով խնկուած հին ընտանիքի մը այդ օրերու նահապետներէն մին: Երկրորդ նպաստը աւելի մեծ չափի մը վրայ եղաւ մեծանուն ազգասէր ու բարերար, Կարապետ Մելգոնեանի կողմէն, տարեկան հազար ոսկիի մնայուն նուիրատուութիւն մը, Երուսաղէմի եկեղեցական կրթութեան զործին:

Նիւթական այս կրկնակ ապահովութիւններէն յետոյ կրթական այս զործին սիրայօժար պիտի տրամադրէր ինքզինքը Բարզէն Եպս. Կիւլէսէրեան, իբրև թանկագին աջակից մը իր վարդապետին՝ Գուրեան պատրիարքի: Այս առթիւ, Բարզէն Սրբազանի ջանքերով, ամերիկահայ ազգայիններու կողմէն կատարուած դիմումին իբրև արդիւնք, Ամերիկեան Եպիսկոպոսական Եկեղեցին ժառ. վարժարանի մէջ անդերէն լեզուի, զրականութեան և ուրիշ դասերու իբրև ուսուցիչ կը զրկէր զիսուն և պարկեշտ քահանայ մը, Տէր Պրիճմէն:

Գուրեանի առաջին տարիէն կազմուած անդրանիկ դասարանի աշակերտներէն երեքը 1928ին կ'ընդունէին արդէն քահանայական ձեռնադրութիւն, իսկ անոնցմէ երկուքը՝ այժմու Գեր. Տ. Տիրան Արքեպս. Ներսոյեան և Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան կը մեկնէին Անգլիա կատարելագործելու համար իրենց ընդհանուր զարգացումը:

Այս առաջին նախախայրիքին յաջորդող միւս երկու զլխաւոր դասարանները, որոնց առաջինը Կիւլպէնկեան և երկրորդը Մելգոնեան կոչուեցան, քանի մը տարիներ յետոյ, առաջինը Գուրեան Սրբազանի մահէն անմիջապէս վերջ և երկրորդը Թորգոմ Սրբազանի պատրիարքութենէն տարի մը յետոյ Ս. Աթոռոյ և ազգին պիտի տային տասներկու վեղարաւորներ: Գեր. Տ. Սիոն Եպիսկոպոս, Հայկազուն, Պարզև, Զգօն, Սերովբէ և Շաւարշ վարդապետներ, ինչպէս նաև Գեր. Տ. Եղիշէ Արքեպս. և Հայրիկ, Տիրայր և Ասողիկ վարդապետներ, որոնք զիրենք կանխօր Տիրան և Նորայր Սրբազաններու հետ, Գուրեան Սրբազանի օրով պատրաստուած եկեղեցականներու փաղանգը կը կազմեն:

Թորգոմ պատրիարքի շրջանը աւելի ամբողջական ու պայծառ շարունակութիւնը պիտի ըլլար իր նախորդին: Իր առաջին մտահոգութիւններէն մին

պիտի ըլլար ժառանգաւորացի և Լ'նձայարանի ուսումնական ծրագրին վերակազմութիւնը: Վանդի, Գուրեան պատրիարքի մահով, և Բարզէն Սրբազանի Անթիլիասի իբրև կաթողիկոս մեկնումով, ժառանգաւորաց վարժարանը կը կորսնցնէր բազմամուտ և հմայիչ դասախօս մը և պատրաստուած ուսուցիչ մը: Նորահաս սերունդին մէջ չէին պակսեր ուժեր, սակայն պէտք կար վարիչ ձեռքերու: Այդ ծրագրին բարեօր իրագործումը ապահովելու համար Երուսաղէմ հրաւիրուեցան իբրև ուսուցիչ, պր. Ծ. Պէրպէրեանի և պր. Յ. Օշականի նման փորձ և մասնագէտ դաստիարակներ: Գպրոցի Տեսչութիւնը յանձնուեցաւ Գեր. Տ. Տիրան Սրբազանին, այն տան վարդապետ: Վանքի երիտասարդ ուժերը լծուեցան գործի, ընթացք առին զրական և բանախօսական երեկոյթներ, գպրոցի մտաւորական մթնոլորտը ոգևորող: Ինք ևս կրթական այս գործունէութենէն խանդավառ՝ պիտի ստանձնէր Լ'նձայարանի եկեղեցագիտական ուսմանց դասախօսութիւնները՝ նման իր նախորդին:

Սերունդը որ պիտի շարունակէր հասակ նետել Թորգոմ պատրիարքի շրջանին, վանական մթնոլորտին մէջ, պիտի կրկնէր հարազատ պատկերը, առաւել կամ նուազ չափով, զինքը կանխող սերունդին: Պսակ, Միւսոն, Ծնորհք, Հմայեակ, Հայկասեր, Կորիւն, Բարզէն, Յակօր, Թորգոմ, Յարութիւն, Իսահակ վարդապետները շնորհալի արգասիքներն են այդ օրհնուած օրերուն:

Մեսրոպ և Կիւրեղ պատրիարքներու շրջանին տակաւ պիտի նուազէին կրթական այս փայլքն ու խանդավառութիւնը, հակառակ զգացուած բարի կամեցողութիւններու: Համաշխարհային Բ. Պատերազմը, Պաղեստինի աղէտը, տակաւին ներքին անհասկացողութիւններ, մահեր և հեռացումներ կրթական մշակներէն կարևորներու, շատ բան պիտի զեղջէին Հայ Երուսաղէմի կրթական ու մշակութային թափէն: Այդ դժուար օրերուն Միաբանութեան միակ մտահոգութիւնը պիտի ըլլար եղածը պահել, անոր նկատմամբ սէր և զուրգուրանք տածել, սպասելով լաւագոյն օրերու վերադարձին:

Կրթական այս վերելքին գոյգ թևերը եղան վանքին տպարանը և Սիոն ամսաթերթը: Քսանհինգ տարիներու ընթացքին, նկատի առած միայն վերջին շրջանը, Երուսաղէմի տպարանէն հրատարակուած են աւելի քան հարիւր հատորներ, պատմական, բանասիրական, եկեղեցական, զրական և ուրիշ նիւթերու շուրջ: Իրաւամբ ըսուած է թէ «Տպագրութիւնը հրետանին է մարդկային մտածումին», և Ս. Յակօրեանց տպարանի կոչումն է եղած ազգային մշակութին և կրօնական իտէալին հետապնդումը:

Հակառակ անտեսական դժուարութիւններուն, որոնք միշտ անպակաս եղած են Պաղեստինի մէջ, հակառակ Երուսաղէմի թեմական փոքր շրջանակին, և Միաբանութեան Ս. Տեղեաց պահպանի զլիսաւոր հանգամանքին, վանքի տպարանը կրցեր է արժեցնել թէ՛ անցեալի մէջ և թէ՛ մեր օրերուն մանաւանդ ոչ միայն իր գոյութիւնը, այլ նաև անցեալի մէջ իր կարելին՝ և վերջին շրջանին իր ցանկալին: Այսօր դարձեալ, հակառակ մեր շուրջը ստեղծուած աննպաստ պայմաններուն, Ս. Յակօրեանց տպարանը համեմատաբար ամենէն լայն չափով կը ծառայէ մեր մատենագրութեան և մշակոյթին. փափոք, որակն ու տեսակը իր հրատարակած տարեկան զրքերու:

Գալով Սիոն ամսագրին, որ լրացուցիչ մասը կարելի է նկատել կրթա-

կան այս իրազործումներուն, քսանեօթը տարիներէ ի վեր Սիոնը շանացած է հաւատարիմ ըլլալ ինքզինքին, և այսօր երբ կը նայինք իրմով կարելի եղած արդիւնքին, զո՛նուհալութեան զգացում և երախտագիտութիւն ունինք հանդէպ բոլոր անոնց, որոնք նիւթեցին մտքի այս զործը, որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ սղին և ուղղութիւնը բացատրող ու տարածող, Աւետարանէն բղխող խաղաղիկ և փրկարար ներշնչումներ բաշխող և մեր եկեղեցագիտական և բանասիրական հարցերուն կարևոր լուսարանութիւններ բերող զործունէութեամբ, իր որոշ արժէքն ու տեղը ունեցան և ունին Հայ մամուլին մէջ:

Հոս անհրաժեշտ է նշել թէ երիտասարդ սերունդը, որ ուղղակի կը բխէր երկու մեծ պատրիարքներու շրջանէն ու ողիէն, աւելի կամ նուազ չափով իրազործեց ինքզինքը, և բերաւ հմտութիւն, տաղանդ և կարողութիւն, ոմանք արբական, ուրիշներ խուզարկու և եռանդաւոր իրենց իմացականութիւնը ձեռնահասօրէն փորձելով բազմատեսակ նիւթերու վրայ, եկեղեցական հմտութենէն մինչև բանաստեղծական նորօրինակ յղացքները:

Հետեւեալը Հայ Երուսաղէմի մէջ վերստին թափ առած կրօնականներու պատրաստութեան և կրթական զործը քսանհինգամեակ մը վերջ պիտի տար զեկեղեցիկ արդիւնք մը, երկու մեծանուն և կրթանուէր պատրիարքներու անունն ու յիշատակը պանծացնող. ու ապա անմար պիտի պահէր Հայ եկեղեցիին կանթեղը թէ՛ Երուսաղէմի, և թէ՛ մանաւանդ սփիւռքի մեր զխաւոր զազութներուն մէջ: Այսօր այդ հասած սերունդն է որ պահպան կը կենայ Ս. Տեղեաց մեր իրաւունքներուն, վեր բռնելով նոյն ատեն Հայ եկեղեցւոյ և Հայ մշակոյթի զբօշը Յորդանանի մէջ: Այդ օրհնեալ սերունդն է նոյնպէս որ կը հովուէ այսօր, յանուն Հայ եկեղեցւոյ, Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկաներու մեր հաւատացեալ ժողովուրդը և Եւրոպայի թեմերը: Մասնաւորելով մեր խօսքը Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց վարժարանի և Ընծայարանի նկատմամբ՝ կրնանք առանց չափազանցած ըլլալու ըսել՝ թէ անցնող քսանհինգամեակին յիշեալ կրօնական վարժարանը ազդին ու եկեղեցիին համար կատարեց ու կը շարունակէ կատարել բարերար գեր մը, զորս երբեմն յաջողեցան ունենալ հնութեան մէջ, Սիւնեաց Վարդապետանոցը, Եւ Հաղբասու Եւ Սալմահիկի վանքերը, իսկ մեր օրերուն Արմաու Գպրեկանքը:

Երուսաղէմի Ժառ. վարժարանն ու Ընծայարանը իր արդիւնքներով, ազդին ու եկեղեցիին համար յայտնի Հաստատութիւն մըն է այսօր, և սակայն ցաւ է ըսել թէ անոր զոյութիւնը, Պաղեստինի ծանօթ աղէտէն ի վեր, կը մնայ անապահով, նիւթական միջոցներու չզոյութեան պատճառաւ: Արտասահմանի Հայութիւնը տասնըհինգ տարիներէ ի վեր լայնօրէն կը վայելէ մեր Գպրանոցին արդիւնքը, ոչ միայն կրօնական այլ նաև մշակութային գեախններու վրայ, ու հետեւեալ իրեն կը մնայ իր ուշադրութեան և զուրգուրանքին առարկան ընել զայն: